

Mwepu n'olu Oka Site n'Usoro Utoasusu Nnwogharị

Si N'Aka

Chiamaka Helen Akabogu

Ngalaba Amumamu Igbo, Afrika na Nzikorita ozi

Mahadum Nnamdi Azikiwe, Oka

chiamakaakabogu@gmail.com

Na

Christian E. C. Ogwudile (PhD)

Ngalaba Amumamu Igbo, Afrika na Nzikorita ozi

Mahadum Nnamdi Azikiwe, Oka.

cec.ogwudile@unizik.edu.ng

Umjedemede

Nchocha a nke isiokwu ya bu “Mwepu n'olu Oka, site n'usoro utoasusu nnwogharị” bu nke lebara anya n'udi mwepu di iche iche na-aputa n'olu Oka. Ihe kpalitere mmuo nwa nchocha ileba anya n'isiokwu a bu na e nwebeghi otutu nchocha e merela n'isiokwu a mbu. Ebumnobi nchocha a bu iji lebaa anya ma tuputa udi mgbanwe di iche iche na-adaputa n'olu Oka site n'iji usoro utoasusu nnwogharị wee nyochaa ya. Ozo bu ichoputa ka olu Oka si ahazi mkpuruokwu na ndoko okwu, o kachasi mgbe o na-eziputa mwepu mkpuruasusu, mkpuruokwu ma o bu nkebiokwu. Nchocha a bu nchocha kesovee, a gbasokwara usoro Atutu Utoasusu Nnwogharị wee mee ya. Site na nchocha a, a choputara na mgbanwe putara n'olu Oka di ka o si puta n'olu Izugbe. A choputakwara na ufodu irighiri okwu di na ndoko omimi na-apu na ndoko elu nke ahiriokwu n'ihu nnwogharị nke ahiriokwu ahụ gabigara. Nchocha a ga-abara otutu ndi uru, o kachasi ndi amumamu utoasusu Igbo. Nwa nchocha na-atukwazi aro ka e were usoro utoasusu nnwogharị lebakwuo anya n'olu asusu Igbo di iche iche iji bawanye ngwa omumu asusu Igbo.

Okwu Mmalite

Nchocha a bu nke lebara anya na mwepu di iche iche na-aputa n'olu Oka site n'usoro utoasusu nnwogharị. Utoasusu nnwogharị bu usoro nseke asusu nke na-egosi mmekorita di n'etiti ihe a chorọ ikwu na etu e si kwuo ya. O na-eme nke a site n'inyocha etu asusu si aga n'uburu mmadu, etu e si chigharia ya n'uburu na etu e si suo ya. Usoro utoasusu a na-emetuta aka na mmekorita di n'etiti asusu na uburu mmadu. O na-agakwa n'ihu kowaa etu otu mkpuruokwu ma o bu nkebiokwu si buru ahiriokwu zuru ezu site n'iziputa ogo ndoko omimi nke mkpuruokwu ma o bu nkebiokwu ahụ.

Usoro utoasusu a na-eme nseke ya site n'iziputa ogo ndoko omimi na ogo ndoko elu nke ahiriokwu. Ogo ndoko omimi bu ebe o na-eziputa etu e si chigharia asusu n'uburu tupu a suo ya ebe ogo ndoko elu bu etu e si suo ya. N'usoro utoasusu nnwogharị, e nwere udi nnwogharị di iche iche ma na nchocha a, a ga-eziputa naani etu mwepu si aputa n'olu Oka. Mwepu bu udi nnwogharị nke na-eme ka mkpuruokwu ma o bu nkebiokwu dibu na ndoko omimi ahiriokwu ghara iputa na ndoko elu nke otu ahiriokwu ahụ. Na nchocha a, e ziputara ma kowaa udi mwepu di iche iche ma wekwara ezi omuma atụ kowaa ndoko elu na ndoko omimi nke ahiriokwu. A gbasokwara usoro ikanye akara udaolu nke odinaala wee ziputa omuma atụ n'olu Oka.

Ntulegharị Agumagu

Ebe a ka a ga-enye nkowa ndi odee di iche iche nyere gbasara asusu, olu ndi, utoasusu, nnwogharị, mwepu na atutu utoasusu nnwogharị.

Asụsụ bụ ụmị ntughari uche mmadu na ibe ya. Mmadu isape anya mara ihe na-aga n'ụwa na mgbe o ji aga anaghị adị mfe ma e jighi asụsụ (Umeodinka na Ugochukwu, 2016). Ya bụ na asụsụ bụ ụzọ mmadu na ibe ya hibere ha si enwe mmekọrịta. N'ihì nke a, Mbah, Anagbogu na Eme (2010) na-ahụ ya ka ụzọ mmadu weputara nke ha ga-eji na-enwe mmekọrịta, na-ekwuputa echiche na ebumnobi ha, ọchịchọ na ihe ndị ọzọ site n'okwu ọnụ ma ọ bụ ederede. Ofomata (2012) na-ekwu na ọ bụrụ na asụsụ adighi, mmadu na mmadu ibe ya inwe mmekọrịta ga-ahia nnukwu ahụ, na ọ bụ asụsụ ka e ji eme ihe dum mmadu na ibe ya na-eme.

Seinde (1985) na-ekwu na asụsụ bụ ihe kacha mkpa na mmekọrịta mmadu na ibe ya. Prasad (2014) na-ahụkwa asụsụ ka usoro nziri ozi site n'okwu ọnụ ma ọ bụ ederede. Ofogebu (2008) na-ahutakwa ya di ka ụzọ naanị mmadu na ibe ya si enwe mmekọrịta.

Umeodinka (2020) gara n'ihu na-ekwu na asụsụ di ka ụzọ mmadu mebere ya na ibe ya ga-eji na-eziputa ebumnobi na ọchịchọ ha site n'udaasụsụ nke e ji njikpo emeputa.

Site na nkowa ndi a, a ga-ahụ na asụsụ bụ mmadu nwe ya na ọ bughị anụ ọhịa. Asụsụ anọkataghị di, o nwere ndi mebere ya (Umeodinka, 2020). Asụsụ bukwa ngwa nziri ozi, o nwere ike buri n'udi akara ma ọ bụ odimara, mana ihe kacha puta ihe bu na onye e zigaara ozi nuru ma ghota ozi e ziri ya (Akabogu, 2019).

Na nkowa nke ya, Anozie (1999) na-akowa na asụsụ di ka ụda sitere n'olu mmadu nwere nghota mgbe ọgan okwu di iche iche meghariri ahụ n'uzo di iche iche. Crystal (1971) na-akowakwa ya di ka ụda olu mmadu a haziri ahazi n'udi odimara nke na-abughị ebumputa ụwa mmadu n'onwe ya mebere e ji akowaputa echiche site n'okwu ọnụ ma ọ bụ edemede.

Fromkin, Rodman na Hyams (2011) na-eme ka anyi mata na mgbe ọ bula mmadu na ibe ya biakoro ọnụ, ma ha akpara nkata, ma ha aluru ọgụ, na ha ga-ekwuriri okwu. Ha gara n'ihu na-ekwu na anyi bi n'ụwa asụsụ. N'igosi mkpa asụsụ di, ha tuputara otu agburu di n'Afrika ndi ejighi nnwa a muru ọhụ kporo ihe, ha anaghị agunye ya na mmadu ganye na o bido kwube okwu. N'ime asụsụ di iche iche a na-asu n'ụwa, e nwere olu di iche iche e ji asu ya. A bịa n'asụsụ Igbo, e nwere olu asụsụ di iche iche nke gunyere: olu Ọka, olu Onicha, olu Izii, olu Ezeagu, olu Nsuka, olu Owere, olu Asaba wdg.

Hudson (1980) na-ekwu na olu asụsụ malitere na Grik mgbe e nwere otutu olu di iche iche e ji asu klasikal Griis. Olu ndi a niile digbado ihe n'udi mkpuruokwu ma n'ahiriokwu. Canochan na Iwuchukwu (1963) n'ime Ndimele (2016) na-eleba anya na mgbanwe a na-enwe n'asụsụ di ka ọ di n'asụsụ ọ bula. Di ka ha siri choputa, n'Owere, a na-akpo *body* – “*ahụ*”, ebe a na-akpo otu okwu ahụ “*aru*” n'Ọka, na-akpo ya “*ashu*” n'Asaba, “*esu*” n'Abohi (akukụ Delta) na “*ehyū*” n'Agbo.

N'ihì nke a ka Hornby (1974) ji ahụ ya di ka udi asụsụ nwere otutu okwu e deputara n'usoro na mkpoputa, otu ndi bi n'akukụ obodo ji akparita ụka. Ezeumudo (1985) na-akowa ya di ka olu ndi ahụ digasi iche iche mba di iche iche ji asu otu udi asụsụ. Ọ gara n'ihu na-ekwu na ọ bughị otu olu ka e ji asu asụsụ, kama na ọ bụ olu ndi a ka e ji amata mba di iche iche. Anozie (1999) na-akpo ya olu asụsụ ma na-akowa ya di ka asụsụ ndi ime obodo nke mkpoputa okwu ya nwere otutu ndiche n'okwu e deputara n'usoro nke ndi na-asu ya bikoro ọnụ n'otu ogbe.

Utoasụsụ bụ omumu gbasara mkpuruokwu na iwu na-achikwa mmebe mkpuruokwu na mmekọrịta di n'etiti mkpuruokwu na ibe ya n'ahiriokwu.

Hartwell (1987) na-ekwu na utoasụsụ bụ usoro doro anya e si etinye mkpuruokwu nke asụsụ n'ahiriokwu, iji nye nghota a choro. Ọ na-ekwukwa na ọ bụ alaka sayensi asụsụ nke na-eleba anya na nkowa, nseke na mmebe usoro iwu nke asụsụ. Neuleib n'ime Hartwell (1987) na-ekwu na utoasụsụ bụ usoro a haziri ahazi nke ndi nwe asụsụ ahụ maara n'onwe ha.

Richards (2020) na-ekwu na utoasusu bu usoro iwu a haziri ahazi e ji emebe ahiriokwu nke metutara aka n'omumu nkejiasusu di iche iche, tensi, nkebiokwu na nkebiahiri.

Site na nkwa Richard (2020), a ga-ahu na utoasusu metutara aka n'ihe niile gbasara asusu di ka ngwa nzirita ozi. O bu n'ihu nke a ka Hirai (2010) n'ime Richard (2020) ji ekwu na utoasusu bu uzọ e si ahazi ahiriokwu ma si na ya mebe asusu di mma.

Ufodu ndi odee hutakwara utoasusu di ka atutu nke a na-agbaso were emebe asusu. Ndi di ka Gerot na Wignall (1994) na-ekwu na o bu atutu asusu nke na-egosi usoro e si achikwa asusu.

Scott (1999), n'uche nke ya na-ekwu na o bu nseke ahiriokwu nwere nghota. Ur (1991) na-ekwu na o bu mmebe mputara nke sitere na njiko mkpuruokwu di iche iche.

Crystal (2004) bu onye nyere nkwa puru iche, o na-ekwu na utoasusu bu uzọ e si akowaputa mmetutaobi site n'usoro odidi asusu. Nkwa Chomsky (1957) gbasara utoasusu puru iche. O na-ekwu na utoasusu bu amumamu zuru oke n'onwe ya n'enweghi ngwakonye amumamu nghota n'ime ya. O gara n'ihu na-akwa utoasusu di ka usoro iwu, ukuru, na mmebere asusu.

Site na nkwa ndi odee ndi a, a ga-ahu na utoasusu metutara aka n'usoro mmebe okwu na ahiriokwu. O na-egosikwa usoro asusu nwere ike isi meputa nghota di adi.

A na-ahutakwa nnwoghari di ka mgbanwe odidi ahiriokwu n'emetughi aka na mputara ya. E newkwara ike site na nnwoghari mebe mkpuruokwu ndi ozọ di iche iche. O bu ya mere Bolton (1982) ji ekwu na usoro utoasusu kennwoghari nke Chomsky mebere bu nke nwere iwu e ji emebe ahiriokwu ohu na o bughị maka itucha ahiriokwu di adi. O na-ekwukwa na o nwere iwu e ji agbanwe ahiriokwu ka o si n'otu udi banye n'udi ozọ (si n'ahiri nkwe banye n'ahiri nju ma o bu site n'ahiri mfe banye n'ahiri mgbagwo). O bu nnwoghari na-eme ka mmekorita di n'etiti ahiriokwu ndi a doo anya.

E newkwara ike igbanwe otu akuku ahiriokwu site n'ibughari onodu isi ahiri, nnara na orite n'ahiriokwu. o dikwa mkpa ka a mata na mbughari na mgbanwe ndi a bu na ndoko omimi nke ahiriokwu ka o na-aputa ihe.

Udemmadu (2014) na-ahuta ndoko omimi di ka akuku utoasusu ebe a na-egosiputa ihe niile mere ka ekwurekwu nwee nghota zuru oke. Mbah na Mbah (2014) na-akwa ndoko omimi di ka ebe a na-egosiputa mkpuruokwu na mgbakwunye utoasusu mejuputara ahiriokwu na mbido ya.

Tomori (1977) na-ahu ya ka ndoko na nghota omimi nke ahiriokwu. Anagbogu, Mbah na Eme (2010) choputara na ndoko omimi bu akuku utoasusu ebe ihe niile na-eme ekwurekwu ka o nwee nghota na-aputacha ihe. N'ihu nke a, a ga-asị na ndoko omimi bu akuku ahiriokwu zoro ezo, a naghị ahu ya anya kama o di n'uche tupu e kwuputa ya.

N'inye nkwa nnwoghari nke oma, Mbah na Mbah (2014) na-ekwu na nnwoghari gunyere ibughari okwu ma o bu mkpuruokwu site n'otu akuku ahiriokwu gaa n'akuku ozọ. Nnwoghari nwere ike ibu iwepu ma o bu ibughari ihe di na ndoko omimi ahiriokwu ma mee ka o ghara iputa ihe ma o bu gaa n'akuku ozọ oge a na-akpoputa ahiriokwu ahu.

O bukwara mgbanwe gburugburu nke mere ka ihe ahu nwee onodu ka mma ma o bu baa uru nke ukwu (Emenanjo, 1978). Site na nkwa ndi a, a ga-asị na nnwoghari bu udi mgbanwe na-aputa na ndoko omimi ahiriokwu nke metutara aka n'usoro ndoko na usoro nghota ahiriokwu.

Mwepu bu udi nwoghari nke a na-ewepu ufodu mpaghara nke di na ndokookwu. Ndimale (1999) na-ahuta "mwepu" di ka usoro e si ewepu mkpuruokwu ufodu oge a na-enwe mgbanwe ma o bu nnwoghari.

Mbah na Mbah (2014) na-ahuta ya di ka mgbanwe n'utoasusu nke na-eme ka okwu dibu na ndoko omimi ahiriokwu puo, ma mee ka o ghara iputa ihe na ndoko elu ahiriokwu ahu. Ha choputara ntimiwi mwepu site na mbughari nnara na orite, na mwepu site n'oyiyi nke metutara mkpoha na ngwaa. Agbedo (2000)

na-ahụta ya dị ka iwepu akụkụ ụfọdụ na ndokọ omimi. Anagbogu, Mbah na Eme (2010) na-ewebata mgbanwe ọnọdụ nnara na orite, ebe Agbedo (2000) na-agbakwunye nkebiahiri kenkọwa dị ka ihe so n'otu n'ime mwepu e nwere.

Nwala (2004) na Anagbogu na ndị ọzọ (2010) kwekọrịta na mgbanwe ọnọdụ nnara na orite bụ nke metụtara mgbanwe n'ọnọdụ nnara na nnapụta.

Atụtụ Nchọcha

Atụtụ Ụtọasụ Kennwogharị bụ nke Chomsky weputara n'afọ 1957 site na mbiputa akwukwọ nchọcha ya ọ kpọrọ "Syntactic Structures" n'asụsụ Bekee. Atụtụ a bụ usoro ụtọasụ nke gbasoro usoro ụtọasụ kenkebiokwu ma gaa n'ihu lebaa anya na mgbanwe dị iche iche na-adaputa n'asụsụ tupu a sọ ya. Ọ bụ nke a mere e ji ahụta usoro ụtọasụ a dị ka nke na-arụtụ aka na mmetụta ụbụrụ na asụsụ. Nke a bụ n'ihu na ọ na-atụ omimi iji chọpụta ihe ndị gabigara mgbe ụbụrụ na-achigharị asụsụ.

Tupu usoro atụtụ a apụta ihe, ahiriokwu na-enwe naanị alaka abụọ: omee na ihe o mere. Agbedo (2000) na-ekwu na usoro ụtọasụ kenkebiokwu ezughi oke n'ihu na o nweghi ike ikọwa ihe ndị mebere ahiriokwu na ụdị ahiriokwu ọ bụ nke oma. Iji maa atụ, usoro ụtọasụ a enweghi ike ikwu na ahiriokwu bụ okwu ihu ma ọ bụ okwu azụ.

Mbah (2006) mere ka a mata na nnwogharị na-akọwa mmekọrịta dị n'etiti ogo ndokọ elu na ogo ndokọ omimi. Chomsky n'ime Ndimale (1999) na-ekwu na iji nnwogharị akọwa mmebere ahiriokwu, na ahiriokwu ndị mkpuruokwu mebere ha eyiteghi, nwere ike isi n'otu ntọala ma nwee nghọta yitere onwe ha. Ntọala ahiriokwu ndị yitere onwe ha na ndokọ elu nwere ike isite n'ahiriokwu dị iche iche.

Kolln na Funk (1998) na-ekwu na amụmamụ gbasara ụtọasụ nwuuru oke oku site n'usoro ụtọasụ kennwogharị. Ha na-ekwukwa na usoro ụtọasụ a chọrọ ikpughe ihe niile zoro ezo n'asụsụ site na ntucha ogo ndokọ elu na ndokọ omimi nke ahiriokwu. Ọ bụkwa atụtụ kacha mma e ji akọwa ahiriokwu nke asụsụ n'ihu na ọ na-egosiputa ihe niile zoro ezo e ji mebe ahiriokwu ahụ.

Dị ka Williams (1999) siri dee, Chomsky (1957) ji usoro ụtọasụ kennwogharị wee dochie usoro ụtọasụ kenkebiokwu n'ihu na o nweghi ike inye ezi nkọwa gbasara asụsụ. Usoro ụtọasụ kennwogharị n'oge mbu dị mfe n'ikọwa asụsụ, o nyekwaziri ụzọ dị iche iche e nwere ike isi ghọta asụsụ. Ma dị ka oge na-aga, ọ dighizi mfe etu e chere na ọ dị. Nke a butekwara mputaraukwu na nkọwa ahiriokwu. Chomsky (1965) gbalikwara n'ime atụtụ a ka ọ dị mfe, o mere ka ọ bụrụ atụtụ nsinuche nke mere ka o buwanye ibu ma hia nnukwu ahụ. Williams mere ka a mata na mbọ niile Chomsky (1965) gbara enweghi nke nyere aka n'ibelata nsogbu atụtụ a n'ihu na o kweghi na ọ ga-ewepu ogo ndokọ omimi ahiriokwu nke bụ isi a hụrụ kwaba okpu n'atụtụ usoro ụtọasụ kennwogharị ma bụkwa ihe bulitere nsogbu ya niile.

Ntucha Nchoputa

N'ebe a ka a ga-eleba anya kpom kwem n'udị mwepu dị iche iche na-aputa n'olu Ọka ma wekwara ezi omuma atụ tulekorita ya na Igbo izugbe.

Mwepu bụ ụdị nnwogharị nke na-ebute ndapụ ụfọdụ mkpuruokwu oge a na-achigharị asụsụ n'uburu. Ọ bụ ụdị nnwogharị na-adaputa n'utọasụ nke na-eme ka okwu dību na ndokọ omimi nke ahiriokwu ghara iputa na ndokọ elu nke ahiriokwu ahụ, site n'iwepu otu mkpuruokwu, nkebiokwu ma ọ bụ otu mpaghara ahiriokwu. Ahiriokwu na-aputa n'udị otu mkpuruokwu ma ọ bụ nkebiokwu ma na-eziputakwa nghọta a chọrọ.

udị mwepu anọ ndị a putara ihe n'olu Ọka:

- Mwepu site na ntimiwu
- Mwepu site n'oyiyi
- Mwepu site na mbugharị nnara na orite

- Mwepụ site n'ọnọdụ amaghị onye

A ga-ewezi ha otu otu.

Mwepụ site na ntimiwiu

Nke a metụtara iwepụ nnọchiaha onye nke abụọ. O nwere ike buru mkpoolu ma o bu ubara. N'ebe a, ihe di na ndoko omimi anaghị adi na ndoko elu mana mputara ya na-adaba n'iwu utoasusu ma na-enyekwa nghota zuru oke. O bu naani ihe e mere n'ahiriokwu ahụ ga-aputa ihe na ndoko elu ya.

Omuma atu:

1a: Olu Oka: Ünü ghà-àbíá táàtà. (ndoko omimi)

Olu Izugbe: Unu ga-abia taa. (ndoko omimi)

1b: Olu Oka: Bjanu táàtà. (ndoko elu)

Olu Izugbe: Bjanu taa. (ndoko elu)

2a: Olu Oka: Ünü ghà-èjéfvé échi. (ndoko omimi)

Olu Izugbe: Unu ga-apu echi. (ndoko omimi)

2b: Olu Oka: Jèfvénù échi. (ndoko elu)

Olu Izugbe: Pụonụ echi. (ndoko elu)

N'omuma atu ndi a, a ga-achoputa na e wepuru nnọchiaha ndi malitere ahiriokwu na ndoko omimi ma wepukwa nnyemaka ngwaa na-eso ya iji mebe ntimiwiu. E nwekwara mgbakwunye nsonaazu "nu" na ngwaa nke na-egosi na ntimiiwu ndi a di n'ubara.

3a: Olu Oka: Nweke, shí nká à fụọ. (ndoko omimi)

Olu Izugbe: Nweke, si ebe a puo. (ndoko omimi)

3b: Olu Oka: Fụọ nká à. (ndoko elu)

Olu Izugbe: Pụọ ebe a. (ndoko elu)

Mwepụ site n'oyiyi

Mgbe nkebiokwu abuo yitere onwe ha putara ugboro ugboro n'ahiriokwu, a na-ewepu nke kwesiri ekwesiri iji mee ka kwunkwukwa ghara ibata n'ahiriokwu. E nwere udi mwepu site n'oyiyi abuo, ha bu:

- Oiyiyi nkebiokwu kemkpọaha
- Oiyiyi nkebiokwu kengwaa

Oiyiyi nkebiokwu kemkpọaha

Mgbe otu mkpọaha na-arụ ọrụ di ka isi ahiri ma o bu nnara, a na-ewepu ndi kpe azu na ha. A na-ewepu nkebiokwu kemkpọaha gbara nje n'ime ahiriokwu. A na-eme nke a iji belata kwunkwukwa.

Omuma atu:

4a: Olu Oka: Chinenye jèlù áfvíá góté ọgọdụ, àkpà nà ákpukpọ ọkpà. (ndoko elu)

Olu Izugbe: Chinenye gara ahịa zụta akwa, akpa na akpukpo ukwu. (ndokọ elu)

Na ndokọ omimi, ahiriokwu a bu ahiriokwu anọ mana iji wepu kwunkwukwa, e wepuru nkebiokwu kemkpọaha ma dekotā ha ọnụ ha buru otu ahiriokwu.

Na ndokọ omimi, ahiriokwu a putara ahiriokwu ndi a n'olu Oka:

4b: Chinenye jèlù áfvjá.

Chinenye gòtèlì ogòdụ.

Chinenye gòtèlì àkpà.

Chinenye gòtèlì ákpukpo okpà.

N'olu Izugbe, o ga-aputakwa ahiriokwu ndi a:

Chinenye gara ahịa.

Chinenye zutara akwa.

Chinenye zutara akpa.

Chinenye zutara akpukpo ukwu.

5a: Olu Oka: Chinwendu wulu aru, tee ude, uli onu na otanjelē. (ndokọ elu)

Olu Izugbe: Chinwendu sara ahụ, tee ude, uri onu na otanjere. (ndokọ elu)

Na ndokọ omimi, ahiriokwu a bu ahiriokwu anọ e dekotọ onu. Lee ha n'olu Oka:

5b: Chinwendu wulu aru.

Chinwendu tèlù ùdé.

Chinwendu tèlù ùlì ọnụ.

Chinwendu tèlù otanjelē.

N'olu Izugbe, o ga-abukwa ahiriokwu ndi a:

Chinwendu sara ahụ.

Chinwendu tere ude.

Chinwendu tere uli onu

Chinwendu tere otanjere.

Oyiye nkebiokwu kengwaa

Mgbe e nwere mkpọaha bu ahaukwu na ndokọ elu, o na-egosi na e wepuru otu nkebiokwu kengwaa ma chikotā ha ọnụ ha buru otu ahiriokwu. Nke a na-aputakarị ihe n'ahiriokwu abuo ma o bu karịa ha nhatanha.

Omuma atụ:

6a: Olu Oka: Obi na Ada vùlù ívù. (ndokọ elu)

Olu Izugbe: Obi na Ada buru ibu. (ndokọ elu)

N'omuma atụ ndị a, a ga-ahụ na ahiriokwu a bụ ahiriokwu abuo ha nhatanha e dekozo onu. Lee ndoko omimi ya n'olu Oka:

6b: Obi vùlù ívù.

Ada vùlù ívù.

Lekwa ndoko omimi ya n'olu Izugbe:

Obi buru ibu.

Ada buru ibu.

N'ahiriokwu ndị a, a ga-ahụ na e wepuru otu nkebiokwu kengwaa “buru ibu” nke mere ka ahiriokwu ndi ahụ buru otu ahiriokwu.

Lekwa omuma atụ ndi ozo:

7a: Olu Oka: Akụ nà ukwà fvụ ífvé ólílí. (ndoko elu)

Olu Izugbe: Akị na ukwa bụ ihe oriri. (ndoko elu)

Lee ndoko omimi ha n'olu Oka:

7b: Akụ fvụ ífvé ólílí.

ukwa fvụ ífvé ólílí.

Lekwa ha n'olu Izugbe:

Akị bụ ihe oriri.

ukwa bụ ihe oriri.

Mwepu site na mbughari nnara na orite

Mgbe a na-ebughari nnara na orite, a na-ewepu mbuozo di na ndoko omimi ahiriokwu ahụ. Nke a na-aputakari ihe mgbe “maka, banyere na gbasara” na-arụ oru ka mbuozo.

Omuma atụ:

8a: Olu Oka: Ó dèlì létà gbàsálù oyíá. (ndoko omimi)

Olu Izugbe: O dere leta gbasara enyi ya. (ndoko omimi)

8b: Olu Oka: Ó dèlì oyíá létà. (ndoko elu)

Olu Izugbe: O deere enyi ya leta, (ndoko elu)

9a: Olu Oka: E gòtèlì ìyèrì màkà àdìá (ndoko omimi)

Olu Izugbe: A zutara iyeri maka ada ya (ndoko omimi)

9b: Olu Oka: E gòtèlì àdìá ìyèrì (ndoko elu)

Olu Izugbe: A zutaara ada ya iyeri (ndoko elu)

Mwepu site n'onodu amaghi onye

N'ebe a, a na-ewepu nnochiaha a maghi onye o bu na ndoko elu. Nnochiaha ahụ na “nwere” na-agako n'ahiriokwu n'olu Izugbe ebe ya na “nwelu” na-agako n'olu Oka.

Qmuma atụ:

10a: Olu Ọka: Ó nwèlù ákwù dù n'úbì. (ndokọ omimi)

Olu Izugbe: O nwere akwù dī n'ubi. (ndokọ omimi)

10b: Olu Ọka: Akwù dù n'úbì. (ndokọ elu)

Olu Izugbe: Akwù dī n'ubi. (ndokọ elu)

11a: Olu Ọka: Ó nwèlù nwókè bú nká à. (ndokọ omimi)

Olu Izugbe: O nwere nwoke bi ebe a. (ndokọ omimi)

11b: Olu Ọka: Nwókè bú nká à. (ndokọ elu)

Olu Izugbe: Nwoke bi ebe a. (ndokọ elu)

Nchịkọta Nchọputa na mmechi

N'ebe a ka a ga-achịkọta ihe niile a chọputara na nchọcha ma tūnyekwa aro maka nchọcha a ga-eme n'ọdinihu.

Nchịkọta Nchọputa Nchọcha

Na nchịkọta, nchọcha a nke isiokwu ya bụ “Mwepu n'olu Ọka site n' Usoro Ụtọasụsụ Nnwogharị” abịala n'isi njedebe. Site na nchọcha a, a chọputara ụdị mwepu anọ n'olu Ọka, ha bụ: mwepu site na ntimiiwu, mwepu site n'oyiyi, mwepu site na mbugharị nnara na orite na mwepu site n'ọnọdụ amaghị onye. Na mwepu site na ntimiiwu, a kọwara ma ziputa etu otu mkpuruokwu ma ọ bụ nkebiokwu si bụrụ ahiriokwu zuru ezu site n'iziputa ogo ndokọ omimi ya. E ziputakwara etu e si emebe ntimiiwu site n'iwepu mkpuruokwu ụfọdụ n'ahiriokwu. Mwepu ndị a anaghikwa ewepu nghota dī n'okwu. Na mwepu site n'oyiyi, a chọputara na ọ dī agba abụọ, ha bụ: mwepu nkebiokwu kemkpọaha na mwepu nkebiokwu kengwaa. Na mwepu nkebiokwu kemkpọaha, e ziputara ma kọwaa etu otutu ahiriokwu si bụrụ naanị otu ahiriokwu na ndokọ elu site n'iwepu mkpọaha nọ n'isi ahiri. Etu a ka ọ dīkwa na mwepu nkebiokwu kengwaa. A na-eme nke a iji wepu kwunkwukwa n'okwu. Na mwepu site na mbugharị nnara na orite, e ziputara etu e si wepu mbuuzọ dī na ndokọ omimi ahiriokwu nke mere ka orite nọdụ n'isi ahiri ma ọ bụ n'etiti na ndokọ elu. Mwepu site n'ọnọdụ amaghị onye bụkwa nke e ji ezi atụ wee kọwaputa. N'ebe a, e ziputara etu e si ewepu nnọchiaha amaghị onye ọ bụ na ndokọ elu nke ahiriokwu. Mwepu a anaghikwa emetu nghota dī n'okwu.

Mmechi

Nchọcha a bụ nke e mere iji gosiputa etu mwepu si aputa ihe n'olu Ọka. O lebara anya na mwepu n'olu Ọka site n'usoro Ụtọasụsụ Nnwogharị. Nchọcha a gbaliri n'ituputa ụzọ dī iche iche mwepu si aputa n'olu Ọka ma ziputakwazịa ọnọdụ ndokọ omimi na ndokọ elu nke dabeere na nnwogharị mwepu.

Na nchịkọta, nchọcha a mejuputara ebumnobi ya nke bụ iziputa ụdị mwepu dī iche iche na-adaputa n'olu Ọka site n'igbaso usoro utoasusụ nnwogharị. A na-atukwazi aro ka ndi ọ na-amasi ime nchọcha n'utoasusụ Igbo, were usoro utoasusụ nnwogharị nyochaa olu asusụ dī iche iche iji chọputa ụzọ olu asusụ ahu si puo iche n'olu asusụ ndi ozo.

Edensibịa

- Agbedo, C. U. (2000). *General Linguistics: An Introductory Reader*. Nsukka: ACE Resources Consult.
- Akabogu, C. H. (2019). Etu ịji okwu Igbo asụ asụsụ si egosi ebe onye si n' *Odezuruigbo*. Vol. 3 No 1. Agulu: Thinkers Publishers.
- Anagbogu, P.N., B.M. Mbah and C.A. Eme (2010). *Introduction to Linguistics*. Awka: Amaka Dreams.
- Anozie, C.C. (1999). *Lingwistiiki Sayensi Asusu*. Nsukka: Fulladu Publishing Company.
- Bolton, W. F. (1982). *A Living Language: The History and Structure of English*. Random House
- Chomsky, N. (1957). *Syntactic Structures*. The Hague: Mouton.
- Chomsky, N. (1965). *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge: MIT Press.
- Chomsky, N. (1975). *Reflections on Language*. New York: Pantheon.
- Crystal, D. (1971). *Linguistics*. Maryland: penguin Books Inc.
- Crystal, D. (2004). *The Language Revolution*. MA: Polity Press. Retrieved from <https://www.journals.equinoupub.com>.
- Emenanjo, E.N (1978). *Elements of Modern Igbo Grammar*. Ibadan: Oxford University Press.
- Ezeumudo, M. O. (1985). *Nchikota Omumu Asusu Igbo*. Onitsha: Kawuriz and Manilas Publishers.
- Fromkin, V, Rodman, R. and Hyams, N. (2011). *An Introduction to Language*. Wadsworth: Cengage Learning.
- Hartwell, P. (1987). Grammar, grammars and the teaching of Grammar. *A Sourcebook for Basic Writing Teachers*. New York: Random House.
- Hornby, A. S. (1974). *Oxford Advanced Learners Dictionary of Current English*. Oxford University Press.
- Hudson, R. A. (1980). *Sociolinguistics*. Oxford: Cambridge University Press.
- Kolln, M. and Funk. R. (1998). *Understanding English Grammar*. Allyn and Bacon.
- Mbah, B. M. & Mbah, E. E (2014). *Atutu Amumamu Asusu*. Enugu: University of Nigerian Press.
- Mbah, B. M. (2006). *GB Syntax: Theory and application to Igbo*. Enugu: St. Jon- Afam Publications.
- Ndimele, O. M. (1999). *A First Course on Morphology and Syntax*. Port Harcourt: Emhai Printing and Publishing.
- Nwala, M. A. (2004). *Introduction to Syntax: The Student's Guide*. Abakaliki: Wisdom Publishers limited.
- Ofoegbu, C. O. (2008). *Syntax: An Introductory text*. Enugu: Malchpag publishers.
- Ofomata, C. E. (2012). *Omenala na Odinala ndi Igbo*. Enugu: Format Publishers ltd.
- Ozo-Mekuri, N. (2016). *Convergence: English and Nigerian Languages. Festschrift for Munzali A. Jibril*. Port Harcourt: M & J Grand Orbit Communications ltd & Emlai Press.
- Prasad, T (2014). *A Course in Linguistics*. New Delhi: PHI Wearing publishers.
- Richard, N. (2020, Aug, 26). English Grammar: Discussions, Definitions, and Examples. Retrieved from <https://www.thoughtco.com/whatisgrammar-1690909>.
- Scott, T. (1999). *How to Teach Grammar*. England: Pearson Education.
- Seinde, A. (1985). *Literary Appreciation*. Ibadan: Onibonoje Press and Book Industry Nig.
- Tomori, S. H. (1977). *The Morphology and Syntax of Present-Day English*. Ibadan: Heinemann Educational Books.
- Udemmadu, T. (2014). Nkuzi Sintaks na Ngalaba Amumamu Igbo, Afrika na Eshia, Mahadum Nnamdi Azikiwe, Oka.
- Umeh, I. N. (2018). Mwepu n'Utoasusu Asusu Igbo in *Odezurigbo. An International journal of Igbo, African and Asian Studies*. Vol.1. 107-119.
- Umeodinka, A. and Ugochukwu, C. (2016). Asusu Igbo di ka Ngwa Ahia in *Odezuruigbo. An International journal of Igbo, African and Asian Studies 1st edition*.
- Umeodinka, A. U. (2020). *Introduction to Contrastive Analysis*. Awka: Divine Press.
- Williams, J. D (1999). *The Teacher's Grammar Book*. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers